

Pr. Prof. Dr. Petre SEMEN

ARHEOLOGIA BIBLICĂ ÎN ACTUALITATE

**Carte tipărită cu binecuvântarea
† TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei**

**TRINITAS
Iași, 2008**

CUPRINS

Prefață	5
I. Noțiuni introductive de arheologie biblică. Definiție, împărțire, necesitatea acesteia pentru Studiul Vechiului Testament.....	7
II. Repere cronologice. Izvoare ale Arheologiei biblice și preocupări de Arheologie biblică. Etapele Arheologiei biblice. Datarea obiectelor....	11
III. Descoperiri arheologice în țările învecinate cu Palestina: Egipt, Asiria, Babilon, Siria, Fenicia. Utilitatea acestora pentru Arheologia biblică.....	25
IV. Geografia Țării Sfinte	40
V. Clima, flora și fauna Țării Sfinte.....	50
VI. Împărțirea administrativ teritorială a Țării Sfinte.	
Localități mai importante și cetăți de azil	53
VII. Locuitorii Țării Sfinte: canaaneeii, filistenii și israeliții.....	58
VIII. Popoare învecinate cu Țara Sfântă: fenicienii, amoniții, moabiții și amaleciții	68
IX. Instituțiile casnice. Locuințele, vestimentația, procurarea hranei, îndeletniciri, științele și artele	71
X. Familia. Poziția socială a femeii, creșterea și educarea copiilor la evrei. Combaterea imoralității de către Legea mozaică.....	83
XI. Instituțiile sociale. Științele, artele și calendarul. Moartea și ritualurile funerare	105
XII. Instituții de drept și de stat la poporul israelit în perioada biblică.....	115
XIII. Forme de organizare și administrare. Teocrația și profetismul, conducerea și administrația de stat, funcționarii de stat și ai curții regale. Organizarea armatei: înființare, arme defensive și ofensive.....	122
XIV. Probleme de drept mozaic. Dreptul personal și matrimonial. Căsătoria legală și de levirat. Drepturile și îndatoririle soților. Divorțul. Proprietatea, împrumutul și moștenirea	132

XV. Dreptul penal: abateri, delikte, pedepse, instanțe de judecată și procedura judecătorească. Sinedriul și relațiile Israelului cu alte popoare	141
XVI. Instituții religioase.	
Date generale despre cult și raportul cultului mozaic cu cel al altor popoare	153
XVII. Locașurile de cult. Locașurile de cult de dinaintea lui Moise. Cortul sfânt, locurile sfinte ale israeliților din momentul intrării în Canaan până la contruirea templului. Templul lui Solomon, al doilea templu (al lui Zorobabel), sanctuarele iudaice din diaspora, sinagogile. Symbolismul cortului sfânt și al templului din Ierusalim și importanța acestora pentru unitatea religioasă și națională a poporului Israel	158
XVIII. Persoanele de cult: levitii, preoții și arhiereul. Alegerea preoților, veșmintele preoțești, drepturile și îndatoririle sacerdotale. Persoanele auxiliare.....	188
XIX. Acțiuni de cult obișnuite (jertfele și rugăciunea) și neobișnuite (tăierea împrejur, sacrificiul legământului și sacrificiul vacii roșii).....	205
XX. Felurile jertfelor: holocaustul, jertfele pentru păcat și culpă, jertfele pentru pace – ritualul lor	216
XXI. Symbolismul și caracterul tipic al jertfelor vechi-testamentare	228
XXII. Alte acțiuni sfinte: primițiile, ungerea sfântă, făgăduințele, binecuvântarea și jurământul	231
XXIII. Purificațiunile levitice. Cultul divin din zilele de rând și sărbători.....	239
XXIV. Sărbătorile sabatice: Sabatul, Anul Sabatic, Anul Jubileu. Valoarea moral-socială a acestor sărbători	243
XXV. Sărbătorile anuale: Paștile, Cincizecimea și Sărbătoarea corturilor	249
XXVI. Alte sărbători israelite: Lunile noi (neomeniile), Anul nou. Sărbători postmozaice și postexilice	255
XXVII. Grupări și partide cu caracter religios-politic: fariseii, saducheii, samarinienii, irodienii, esenienii sau qumraniții, terapeuții și eleniștii.....	261
Bibliografie	273

PREFAȚĂ

Alături de alte discipline teologice, Arheologia biblică este o disciplină relativ nouă, care, pe lângă aceea că ajută la înțelegerea contextului social, economic și cultural în care au apărut scrierile vechi-testamentare, constituie un material în plus pentru toți cei care doresc să aprofundeze studiile biblice. Evident, nu trebuie să se înțeleagă faptul că Arheologia biblică ar suplini alte discipline teologice, însă le completează. Spre exemplu, nu i se poate pretinde Arheologiei biblice să ofere date amănunțite privind eliberarea poporului evreu din Egipt, deoarece aceasta nu ține de domeniul arheologiei, ci exclusiv de teologia biblică. Aghiograful nu și-a propus să facă o descriere istorică a eliberării din robie, ci a vrut să demonstreze, cu tot dinadinsul, că Iahve, Dumnezeuul revelației vechi-testamentare, Și-a adus contribuția la salvarea propriului popor.

Este de acum arhicunoscut faptul că cercetările arheologice din Țara Sfântă, ca și cele din țările învecinate au avut o dezvoltare fără precedent după cel de-al doilea război mondial și au culminat cu descoperirea manuscriselor de la Qumran, încât se impunea reeditarea unei lucrări prin care să se aducă, pe cât posibil, la zi noutățile în domeniu. Din aceste considerente, am întocmit acest manual, pentru a veni în sprijinul studenților în teologie și nu numai. În conceperea lucrării de față, m-am ghidat după programa analitică pentru anul I de licență, elaborând un număr de 27 de prelegeri, în care am urmărit atât prezentarea istorică a evenimentelor poporului israelit și legătura acestora cu relatările cărților istorice ale Scripturii, cât și interpretarea lor în spiritul cărților sacre și al credinței monoteiste.

În Biblie apar unele afirmații de-a dreptul șocante, cum ar fi, spre exemplu, păruta minciună a patriarhului Avraam despre soția sa, Sarra, că ar fi sora lui (Facerea 20,12-14). Ori, textele de la Ugarit și nu numai relatează practica timpului când, la căsătorie, tânărul își adopta ca pe o soră pe viitoarea soție (Facerea 20,13). De asemenea, cu ajutorul arheologiei, exegeza biblică a putut depista sensurile cele mai probabile ale unor cuvinte, *happax legomena* (cuvinte întâlnite mai rar în Biblie, dar care s-au regăsit în unele texte ugaritice).

Citatele nu corespund întru totul cu traducerile românești ale Bibliei, pentru că s-a utilizat cu precădere textul ebraic al ediției lui R. Kittel, *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ediția 1967/1977.

La întocmirea prezentei lucrări am utilizat, pe cât a fost posibil, lucrări de referință în domeniu ca: Roland de Vaux, *Les Institutions de l'Ancien Testament*, Paris, 1989; Idem, *Histoire ancienne d'Israël*; R. Noth, S.J. *Archeologia del popolo d'Israele*, Catania, 1962; André Parrot, *Cahiers d'Archéologie Biblique*; Albright W.F., *Archaeology and the Religion of Israel*, și multe alte izvoare aflate în bibliotecile din țară și străinătate. Considerăm că prezenta lucrare își va atinge obiectivul propus.

Autorul

I. NOȚIUNI INTRODUCTIVE DE ARHEOLOGIE BIBLICĂ

Definiția, împărțirea și necesitatea acesteia pentru studiul Vechiului Testament

1. Arheologia este știința care studiază sistematic trecutul istoric al omenirii, pe baza interpretării urmelor materiale păstrate, care mărturisesc despre civilizația umană într-o perioadă oarecare. Urmele materiale se constituie în rămășițe ale unor diverse obiecte făcute de mâna omului, precum documente scrise în limbile vorbite în trecut, incizate pe piatră, metal sau lut, ori scrise pe pergament sau papirus. Tot urme ale civilizației umane sunt și documentele nescrise, ca rămășițe de fortificații, sculpturi, unelte pentru diferite îndeletniciri, arme etc. (*The Interpreter's Dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia*, editor George Arthur Buttrick, Abingdan Press, Nashville, 1991, p. 195). Fiind o știință complementară a istoriei, ea ne ajută să înțelegem cu aproximație starea naturală, socială, culturală și religioasă a popoarelor lumii vechi. Termenul *arheologie* provine din limba greacă, însemnând „ceea ce era înainte de”, „origine”, „început” etc., și „cuvânt”, „învățătură”, „vorbit” sau „știință”. Înainte de sec. al XVIII-lea, acest termen desemna știința lucrurilor vechi în general. Arheologia este deci știința trecutului, adică expunerea sau descrierea științifică a istoriei. Atunci când obiectul arheologiei îl constituie studiul antichităților unui singur popor, disciplina se numește *Arheologie specială*. Dacă arheologia privește popoarele antice amintite în Sfânta Scriptură, cu precădere poporul vechiului Israel, atunci se numește *Arheologie biblică*. În acest caz, Arheologia biblică face parte din acele discipline care înlesnesc studiul teologiei exegetice, adică studiul Sfintei Scripturi, în special al cărților Vechiului Testament.

Dintre numeroasele popoare amintite în Biblie, acela care a avut un rol determinant în istoria mântuirii, de la prorocul Moise și până la Mântuitorul Hristos, atât din cauza credinței monoteiste, cât mai ales din cauza influenței religioase și morale pe care a avut-o asupra celorlalte popoare din vecinătatea imediată, a fost poporul israelit. De aceea, obiectul arheologiei

îl constituie studiul antichităților unui singur popor, iar în cazul de față, al poporului Israel. Putem defini deci Arheologia biblică drept *știința care se ocupă cu descrierea stării naturale, sociale, culturale și religioase a poporului evreu*. Sau, mai pe scurt, Arheologia biblică este *știința care se ocupă cu antichitățile poporului evreu*.

2. Necesitatea studiului Arheologiei biblice

Pentru a putea înțelege și cunoaște istoria originii religiei creștine, este necesar să cercetăm bine, dar să și înțelegem Sf. Scriptură. Ori, înțelegerea Sfintei Scripturi presupune multiple greutăți cauzate de vechimea foarte mare a acesteia (circa 3000-3500 ani), precum și a locului, a obiceiurilor și mediului cultural în care a fost scrisă. Unii dintre scriitorii biblici au scris pentru posteritate, alții însă s-au adresat chiar contemporanilor lor, care, evident, aveau o mentalitate și o cultură total diferită de a noastră. De asemenea, modul de cugetare și ideile scriitorilor vechi se deosebesc de ale noastre. De aceea, nici scrierile lor nu pot fi înțelese cu ușurință de cititorii din alte timpuri, din alte locuri, de alte limbi, care au cu totul alte obiceiuri, preocupări și deprinderi. Din acest motiv, studiul Arheologiei biblice se impune de la sine, întrucât acesta oferă cunoștințe și lămuriri suplimentare cu privire la țara în care s-au scris cărțile sfinte, modul de trai al poporului din acea țară, credința lui, obiceiurile, instituțiile religioase și politice pe care le-a avut etc.

Așa cum am arătat, Arheologia biblică se ocupă cu antichitățile poporului evreu. Trebuie avut însă în vedere că, începând cu sec. al XIX-lea, se consideră că denumirea de *Arheologie biblică* se poate aplica interpretării vestigiilor lăsate de vechile popoare ale Palestinei și ale Orientului Apropiat (Egiptul, Asia Mică, Mesopotamia, Iran etc.), contemporane persoanelor biblice a căror istorie a fost strâns legată de cea a poporului Israel.

De remarcat este și faptul că există o arheologie a Vechiului Testament, care se întinde pe perioada sec. al XIX-lea înainte de Hristos (cu o oarecare aproximație, desigur) și până la epoca elenistică, și o arheologie a Noului Testament, care se ocupă în special de secolele III și II înainte de nașterea Domnului Hristos. Aceasta din urmă este justificată de necesitatea cunoașterii climatului religios din Israelul de la începutul apariției creștinismului.

Printre altele, arheologia are meritul de a ne ajuta să înțelegem contextul cultural, social, economic și material al vechiului Israel, precum și al întregului Orient, context în care s-a desfășurat istoria poporului biblic. Evident că trebuie să ținem seama de ceea ce poate și de ceea ce nu poate face arheologia biblică. Spre exemplu, afirmațiile fundamentale ale Sf.

Optând pentru vechea denumire de Arheologie biblică, pentru că avem în vedere în primul rând poporul vechilor israeliți, menționăm că aceasta se împarte în:

1. **Geografia Țării Sfinte;**
2. **Antichități casnice:** locuința, alimentația, îmbrăcămintea, logodna, căsătoria, creșterea și educarea copiilor și unele obiceiuri la evrei;
3. **Antichități politice:** statul la evrei, judecătorii și judecătoriile, procedura de judecată, pedepsele etc.
4. **Antichități religioase:** sanctuarele semitice, lăcașurile de cult ale patriarhiilor, sanctuarele din timpul peregrinării prin pustiu, sanctuarele dinaintea templului din Ierusalim, templul, personalul deservent al cultului, sacrificiile religioase, sărbătorile la evrei etc.

II. REPERE CRONOLOGICE

Izvoare ale Arheologiei biblice și preocupări de Arheologie biblică. Etapele Arheologiei biblice. Datarea obiectelor

Izvoare

Interesul pentru începuturile civilizației, în general, și ale vestigiilor Palestinei, în special, este foarte vechi. Prima încercare, desigur, neștiințifică, de arheologie a Țării Sfinte aparține Egeriei (sau Etheriei), în sec. al IV-lea, urmată de creșterea bruscă a interesului pentru aceste ținuturi, mai cu seamă după declanșarea cruciadelor Evului Mediu, când au loc numeroase pelerinaje la locurile sfinte. Cu toate că pelerinii Țării Sfinte au lăsat un număr considerabil de însemnări despre locurile vizitate, acestea nu prezintă nici o rigoare științifică, fiind simple povestiri.

Dezvoltarea propriu-zisă a cercetărilor istorice însoțite de săpături arheologice este legată de numele a 16 personalități, considerate drept pionieri ai descoperirilor arheologice din Palestina și din țările învecinate. Printre ei se numără: *E. Robinson, J. Wilson, W. Thomson, W.M. Flinders Petrie, A. St. Macalister, D.G. Lyon, Ch. Waren, E. Kenyon, W. Albright, Roland de Vaux, L.H. Vincent, W.G. Dever.*

Trebuie amintit însă că începuturile în domeniu îi aparțin lui *Iosif Flaviu*, personalitate de referință a iudaismului din primul veac al erei creștine. Descendent din familia Hasmoneilor, dinspre bunică, Iosif s-a născut în anul 30. A primit o solidă educație religioasă și nu numai, însușindu-și temeinic doctrinele fariseilor, saducheilor și esenienilor. S-a impus din tinerețe ca un remarcabil apărător al confrăților, mergând până la Roma ca să le reprezinte interesele, atunci când a fost nevoie. Abia întors în patrie, a trebuit să se implice din plin în revolta contra Romei, care abia izbucnise (anul 66). Autoritățile de la Ierusalim i-au încredințat conducerea trupelor din Galileea. Înfrânt în cele dintâi confruntări, a trebuit să se retragă la Iotopata, de unde a continuat lupta până la bătălia decisivă, când orașul a căzut în mâinile dușmanilor. Pentru a nu cădea vii în mâinile romanilor, autoritățile au hotărât să se sinucidă. Rămas cu un singur om, Iosif a decis că-i mai practic să se predea învingătorilor. Fiind un spirit educat și mai

ales clarvăzător, i-a prezis lui Vespasian că va conduce, cândva, imperiul. Acela l-a eliberat în anul 69 și l-a luat cu sine la Roma. Făcând parte din anturajul lui Titus, l-a însoțit în asediul împotriva Ierusalimului. Revenind la Roma, a primit cetățenie romană, luându-și supranumele de Flavius, de fapt numele de familie al lui Vespasian, în semn de recunoștință pentru eliberatorul său. Se pare că a murit în jurul anului 100. Opera sa literară o constituie lucrările *Războiul iudaic*, *Antichități iudaice*, *Autobiografia și Contra Apionem*. Prima scriere, *De bello iudaico*, formată din 7 cărți, a fost publicată mai întâi în limba aramaică, pentru comunitățile iudaice din Mesopotamia. În prima carte sunt rezumate evenimentele din timpul domniei persecutorului iudeilor, Antiohus al IV-lea Epifanes (175 î.Hr.), până la moartea lui Irod. Cartea a doua cuprinde perioada de la Arhelau (anul 6) până la anul 66, iar cărțile a treia și a șasea redau insurecția romană din Galileea. Interesantă este, desigur, și cartea ultimă, în care se vorbește despre împăratul Titus, triumful acestuia împotriva ultimelor rezistențe iudaice și consolidarea domniei. Aceasta este mai importantă pentru Arheologia biblică, datorită descrierii amănunțite pe care o face orașului Ierusalim și, mai ales, templului, înainte de distrugerea definitivă de către romani.

Cea de-a doua scriere, intitulată *Antichități iudaice*, în 20 de cărți, se referă la istoria iudeilor de la creație până în anul 66. Prima parte este mai puțin interesantă, deoarece, până în epoca lui Simon Macabeul, parafrazează pur și simplu Biblia ebraică. Pentru perioada Hașmoneilor și a lui Irod, s-a folosit de o lucrare a unui oarecare Nicolas din Damasc, care, din păcate, s-a pierdut. Este interesantă pentru Arheologia biblică, mai ales nou-testamentară, căci dă multe amănunte despre Irod Agripa I.

Mai puțin interes prezintă ultimele două lucrări, *Autobiografia și Contra Apionem*. Aceasta din urmă nu este decât o polemică purtată cu un autor egiptean, căruia îi răspunde la criticile formulate la adresa iudeilor. Oricum, meritul său constă în aceea că a făcut cunoscută istoria și religia poporului iudeu unui public de limbă greacă, demonstrând vechimea iudaismului, care o depășește cu mult pe cea a grecilor, și, mai ales, umple un gol în istorie (epoca de după Macabei, până la anul 70). Tot lui îi revine meritul de a fi folosit, pentru prima dată, termenul de *arheologie*, prin care el înțelegea știința despre trecut, ceea ce pentru un om modern ar însemna istorie propriu-zisă. Chiar dacă opera sa este lipsită de rigurozitate științifică, ea este, totuși, valoroasă, datorită informațiilor pe care ni le transmite despre iudei.

Un alt scriitor de limbă greacă, cu o personalitate greu de conturat în adevăratele sale dimensiuni, a cărui operă a constituit o sursă prețioasă de inspirație atât pentru arheologie, cât și pentru exegeză a fost *Filon din Alexandria*. S-a născut în jurul anilor 15-20 î.Hr., în orașul Alexandria, într-o familie de iudei foarte bogată. Se crede chiar că familia sa ar fi fost înrudită cu cea a lui Irod cel Mare. Ieronim spune că ar fi fost de neam preotesc, ceea ce nu este exclus, dat fiind interesul său pentru Sf. Scriptură. După propria-i mărturisire, era destul de tânăr *când a simțit imboldurile întepătoare ale filosofiei*. Deci, la condițiile favorabile unei serioase pregătiri intelectuale, oferite de poziția socială, s-a adăugat și înclinația sa nativă pentru studiul cărților sacre și istorice iudaice, fiind atras, în egală măsură, și de gândirea filosofilor greci. Dintre numeroasele sale scrieri, mai importante pentru Arheologia biblică sunt următoarele: *Despre Avraam, Despre amestecarea limbilor, Despre Iosif, Despre Moise, Despre Decalog, Despre circumcizie, Despre monarhie sau despre unitatea lui Dumnezeu, Despre templu, Despre preoți, Despre animalele pentru jertfe* ș.a. Cuprinzând o gamă foarte largă de preocupări, opera lui este importantă nu numai pentru Arheologia biblică, ci chiar și pentru studiul biblic. Astfel, este demn de reținut că peste 32 de tratate sunt comentarii biblice, iar Filon este, de fapt, precursorul modului de interpretare alegorică a Sf. Scripturi, pe care Origen îl va duce la desăvârșire.

După ce a crescut interesul pentru cunoașterea teritoriului Palestinei, iar cercetările au început să se desfășoare în mod organizat și cu metode științifice, se poate vorbi de trei perioade:

I. Prima perioadă este caracterizată de *cercetări sporadice întreprinse de căutătorii de comori*, în care erau antrenați indivizi sau grupuri de indivizi neorganizați care, de cele mai multe ori, mai mult distrugeau decât scoteau la lumină. Întrucât teritoriul ocupat de vechiul Israel era relativ „sărac în comori”, aceste operațiuni s-au desfășurat cu preponderență în Egipt, Mesopotamia și prin împrejurimi, vechiul teritoriu ocupat de asirieni și babilonieni. Înainte de 1800, ținuturile care au aparținut odinioară lumii biblice erau puțin cunoscute. S-a început cu descifrarea secretelor Egiptului antic, prin citirea scrierii hieroglifice de pe piatra de la Rosetta, descoperită în timpul campaniei militare a lui Napoleon în Egipt, în 1799, de Jean-François Champollion (1790-1832).

II. Descoperiri substanțiale au loc mai ales la începutul secolului al XIX-lea, după *organizarea societăților arheologice și de cercetare științifică* a materialelor de interes istoric. Iau ființă de acum societăți specializate,

din care făceau parte oameni de înaltă ținută științifică: *Societatea Biblică Britanică* – 1857, **Societatea germană** – 1877, *Societatea rusă* – 1882, *L'École Biblique de Jerusalem*, care înainte se numea *École pratique d'études bibliques*, *Școala Americană pentru Studii Orientale și Cercetări* (*American School for Oriental Study and Research*) – 1900, *Deutsches Evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiliges Landes* – 1910, *Israel Exploration Society* și *British School of Archaeology in Jerusalem* – 1919. Pentru a populariza rezultatele cercetărilor întreprinse, s-au editat reviste de profil, dintre care amintim: *Biblical Archaeologist*, *Israel Exploration Journal*, *Revue Biblique* ș.a.

Dintre pionierii care aparțin perioadei a doua a descoperirilor arheologice menționăm câțiva, mai importanți, enumerându-i într-o ordine cât de cât cronologică:

1. **Félicien de Sauley** a întreprins primele săpături în Palestina, la nord-vest de Ierusalim, în 1863. A descoperit câteva morminte regale și și-a adus, în egală măsură, contribuția la clasificarea monedelor antice găsite, motiv pentru care francezii îl consideră aproape egal cu E. Robinson.

2. **Charles Clermont-Ganneau** a făcut una dintre cele mai importante descoperiri pentru Țara Sfântă. În 1870, a recuperat pentru muzeul Louvre, deși a lucrat pentru o societate britanică, celebra stelă a regelui Meșa, descoperită, de fapt, de *Fy. A. Klein*. Tot el a descoperit și piatra de hotar din Ghezer. Inscripția lui Meșa, regele Moabului, a fost executată pe o piatră de bazalt negru. Fragmentul de piatră se află la muzeul Franței. În inscripție se istorisește un moment important din viața acestui rege și anume luptele pe care le-a avut cu regii evreilor, confirmând astfel cele menționate în cartea II Regi 3,4-27. Scrisă cu caractere feniciene, într-o limbă semită, inscripția zice: *Eu sunt Meșa, fiul lui Kemoșdad, rege al Moabului și al Dibonului. Tatăl meu a domnit peste Moab, mai mult de treizeci de ani, eu am domnit după el și am înălțat aceste locașuri de jertfă lui Kemoș la Korcha, căci el m-a ajutat împotriva tuturor regilor și mi-a arătat pe toți dușmanii mei. Omri a fost rege în Israel și a asuprit Moabul mai multe zile la rând, căci Kemoș s-a răzbunat pe țara sa. Lui i-a urmat fiul său (Ahab) și acesta a spus: Eu vreau să primejduiesc Moabul. În zilele mele a grăit el așa. Și eu am văzut răzbumarea mea asupra lui și casa sa, și Israel s-au prăbușit cu totul.*

3. **William Flinders Petrie**. A condus primele săpături în Palestina la Tell el-Hesi, în apropiere de Ascalon (1890). Printre altele, acestuia îi revine meritul de a fi lansat o nouă metodă, mult mai sigură, de datare a

IX. INSTITUȚIILE CASNICE

Locuințele, vestimentația, procurarea hranei, îndeletnicirile, științele și artele

1. Locuințele

Ca în toate perioadele de început ale civilizației umane, și la vechii israeliți primele adăposturi au fost cele oferite de natura înconjurătoare: peșterile, crăpăturile stâncilor sau copacii stufoși. Evident, textul Sfintei Scripturi amintește mai mult de *cort* (*ohel*), pentru că era locuința cea mai adecvată păstorilor nomazi (Isaia 38,12; Ieremia 37,7; Osea 12,10 etc.) sau seminomazi, așa cum au fost, de fapt, patriarhii evrei (Facerea 13,5; 18,1; 26,25; 33,19 etc.), dar și alte popoare în acele vremuri. În timpul campaniilor militare, conducătorii armatei locuiau tot în corturi (II Samuel 11,11; II Regi 7,7; Ieremia 37,10).

Abia ieșiți din Egipt, israeliții au locuit tot în corturi, până când s-au stabilit în cetăți și au deprins meșteșugul construirii caselor, probabil în preajma instituirii regalității, așa cum reiese limpede din expresia fiecare în cortul său (I Samuel 13,2; II Samuel 18,17; 20,1 etc.). Învelitoarea cortului era confecționată din piele de animale sau țesută din păr de capră de culoare închisă (Ieșirea 36,19; Cântarea Cântărilor 1,5). Meșteșugul împletirii foilor de cort se transmitea din tată în fiu și era o meserie foarte apreciată la evrei. Acest meșteșug l-a deprins și Sf. Apostol Pavel (Fapte 18,3) și se pare că era la modă în timpul stăpânirii romane. Foile de cort erau prinse cu frânghii de niște stâlpi al căror număr varia în funcție de forma și dimensiunile cortului. De regulă, cortul era prevăzut cu două sau trei încăperi, dintre care una era rezervată femeilor și copiilor. În familiile mai înstărite însă femeile și copiii aveau propriul lor cort (Facerea 24,67; 31,33; Judecători 4,17). Practica locuirii în corturi s-a menținut până la sfârșitul regalității, după cum ne informează profetul Ieremia (35,7).

Casele israelite, după cum arată descoperirile arheologice, erau construite în întregime din piatră sau numai cu temelia din piatră, iar în rest, din cărămidă. Au fost reconstituite câteva exemplare de astfel de case de către

arheologi, cu patru încăperi dispuse în jurul unei curți interioare. Un astfel de tip de casă putea adăposti câte 2-3 sau chiar 4 generații. De aici expresia *casa tatălui meu*.

De timpuriu, diferențele sociale și-au pus amprenta asupra stilului locuințelor și mai ales asupra confortului lor. Astfel, locuințele funcționarilor publici și ale negustorilor devin din ce în ce luxoase și împodobite cu lemn de cedru și fildes. Unii își permiteau să aibă chiar câte două case, de vară și de iarnă (Amos 2,15). Cea mai mare parte a caselor erau construite cu un singur cat. Acoperișul (*gag*) era plat, confecționat din bârne, din crengi groase sau chiar din trestie, acoperite cu un strat de pământ. În curtea interioară se afla cuptorul pentru pâine, piatra de măcinat și o cisternă pentru colectarea apei de ploaie pentru anotimpul secetos. Casele mai mari erau prevăzute și cu o terasă numită *alyyah* (camera de sus, Judecători 3,20; I Regi 17,19; II Regi 1,2; 4,10; 23,12 etc.), folosită ca loc de recreere, meditație, rugăciune, convorbiri tainice etc.

În perioada elenistică, influențați de popoarele cu care au venit în contact, israeliții au început să folosească din ce în ce mai mult ca material de construcție piatra cioplită și lemnul de cedru. Ușile și ferestrele (de fapt gratiile, deoarece nu se folosea încă geamul la ferestre) se făceau din lemn de sicomor (Isaia 9,9), Acesta se procura mai ușor decât cel de cedru și era și mai lesne de prelucrat. Pe tocul ușii se aplica *mezuză* (un recipient) ce conținea poruncile Legii dimpreună cu textul din Deuteronom 6,4-9, *Șema Israel, Ascultă, Israele!* Aceste *mezuzot* se aplică și astăzi pe uși, atât la clădirile publice, cât și la cele particulare.

Încălzirea camerelor în sezonul rece se făcea prin cărbuni aprinși puși în recipiente adecvate.

2. Vestimentația

Datele scripturistice (Facerea 3,21) și descoperirile arheologice arată că primele veșminte au fost făcute din piei de animale. După ce evreii au renunțat la viața nomadă și au deprins meșteșugul agriculturii, au preferat hainele confecționate prin prelucrarea fibrelor anumitor plante ca inul, cânepa și bumbacul, sau a lânii, a părului de capră, de cămilă, iar, mai târziu, a mătăsii. Astfel, inul sălbatic creștea din abundență în Palestina, ca și în Caucaz. De o calitate foarte bună erau plantele ce creșteau pe Valea Iordanului și în Galileea. Din tulpinile mai viguroase se împleteau și coșuri. Bumbacul, originar din valea Indusului, a pătruns mai întâi în Asiria, chiar din epoca fierului, și se preta foarte bine la clima din sudul Mesopotamiei, unde a început să se cultive intens. În Palestina se cultiva mai

puțin, deși era foarte apreciat pentru calitățile sale. Cum păstoritul era o preocupare majoră la poporul evreu, lâna a rămas elementul de bază pentru confecționarea veșmintelor. Inventarea foarfecelor de tuns, ca și a altor obiective adecvate (în epoca fierului) a facilitat mult prelucrarea lânii. Cât privește mătasea importată din China mai întâi de către mesopotamieni și răspândită apoi de ei în tot bazinul Mediteranei, a rămas doar un privilegiu pentru curtea regală și pentru cei foarte bogați. Celor săraci le era mai la îndemână cânepa, pe care o prelucrau singuri, confecționând haine aspre, dar foarte rezistente, ori o amestecau cu lâna, pentru veșminte mai de calitate.

În ce privește forma veșmintelor, Biblia nu precizează nimic. Ea ne dă doar unele informații de ordin general. Conform Scripturii, necesitatea vestimentației a apărut din sentimentul rușinii încercate de Adam și Eva după săvârșirea păcatului (Facerea 3,7-8). Astfel, nuditatea, cu excepția celei a copiilor, era considerată o rușine (Facerea 9,23) și ilustra o condiție de sclav rezervată prizonierilor, deportaților și fugarilor (Isaia 20,4; Amos 2,16).

Dintre piesele vestimentare purtate de vechii israeliți amintim:

a. *Tunica (kuttonet)*, confecționată din lâna sau din bumbac, cu sau fără mâneci, care ajungea până la genunchi. Peste aceasta se încingeau cu o centură din piele sau in, numită *hazor*, de care se atârnavă punga, sabia, pumnalul sau uneltele de scris. Cei bogați își împodobeau centura cu pietre prețioase.

b. *Mantaua* se purta pe deasupra. În ebraică are nume diferite: *simla*, *salma*, *beghed* etc. De regulă se confecționa din stofă mai groasă și avea formă pătrată. Se purta peste umeri, fiind prevăzută cu deschizături pentru brațe. Se pare că această piesă era importantă (Sofonie 1,8). Aceasta nu i se putea lua săracului, deoarece îi servea ca acoperământ în nopțile răcoroase (Ieșirea 22,26; Deuteronomul 24,12). Se folosea și pentru căratul anumitor produse ca legume (II Regi 4,39), carne (Agheu 2,12), bijuterii (Judecători 8,25) etc. După primirea Legii sfinte, la colțurile mantalei s-au adăugat ciucuri, pentru ca cel ce o poartă să-și amintească în permanență de originea și sfințenia poruncilor (Numerii 15,37-40).

c. *Meilul* era purtat de persoanele importante ale societății israelite: judecătorii, arhierii și regii (I Samuel 2,19; 18, 4; 24,6,12; Ezdra 9,3,5).

d. *Adderetul* era tot un tip de manta, probabil după model mesopotamian (Iosua 7,21-24), întrucât se amintește, la profetul Iona (3,6), că o purta regele cetății Ninive. Același tip de haină, desigur din material mai puțin pretentios și fără podoabe, purta și profetul Ilie (I Regi 19,13;

X. FAMILIA

Poziția socială a femeii, creșterea și educarea copiilor la evrei. Combaterea imoralității de către Legea mozaică

Pentru noțiunea de familie, limba ebraică biblică folosește termenul *baith*, care definește atât casa care-i adăpostește pe membrii unei familii (Iov 8,15), cât și membrii și descendenții unei familii (Facerea 18,19). Ca în orice societate, familia are la bază unirea bărbatului cu femeia prin actul căsătoriei. În cele două relatări despre crearea omului (Facerea 1,27; 2,21-24), femeia apare egală cu bărbatul chiar dacă este numită după bărbat și chiar dacă se menționează că a fost creată să-i fie acestuia de ajutor pe măsură (vers. 18). Potrivit cărții Facerea (1,26-30), bărbatul și femeia sunt creați simultan și, prin urmare, au în ei chipul lui Dumnezeu. Ei reflectă deci imaginea lui Dumnezeu. Dacă însă în prima relatare a creației, femeia nu apare pe un plan inferior, în cea de a doua relatare (2,7-25) ea este menționată la urmă spre a-i fi de ajutor bărbatului. Deși cea de a doua relatare a creației este adesea citată de unii pentru a-și susține opinia că femeia trebuie să rămână supusă bărbatului său, ca una care a avut o astfel de poziție încă de la creație, trebuie totuși avut în vedere că relatarea cărții *Facerea* vorbește despre femeie ca despre un partener pe măsura bărbatului, de care acesta este atras și pentru care-și părăsește chiar propria familie. Cu toate acestea, bărbatul o va stăpâni (cap. 3,16), iar ea va apărea adesea ca numărându-se printre bunurile lui (cap. 20,17; Deuteronomul 5,21). De aceea, i se și adresa cu termenul de *baal* (domn) sau *adon* (stăpân) – Facerea 18,12; Judecători 19,26; Amos 4,1). Prin utilizarea acestui termen se arată că ea era proprietatea bărbatului, așa cum erau, de fapt, casa sau câmpul (Ieșirea 21,3,22; I Samuel 11,26; Pilde 12,4). Evident, odată cu intrarea tinerei în casa soțului său, ea devenea proprietatea unui stăpân (Facerea 20,3). Însăși expresia a-și lua femeie derivă din rădăcina verbului *a deveni stăpân*.

Trăind într-o societate eminentamente patriarhală, rolul femeii era limitat la sfera casei și a familiei, excepție făcând doar câteva femei care s-au impus în viața publică (Debora, Hulda, Iudith, Ester).

Căsătoria biblică a apărut, ca o urmare firească a celui mai nobil sentiment, în formă monogamă, potrivit căruia un bărbat și o femeie se angajează reciproc să-și împartă viața în vederea împlinirii rostului pentru care au fost creați. De la început, voia lui Dumnezeu a fost ca unirea dintre bărbat și femeie în vederea procreării să aibă loc exclusiv în cadrul căsătoriei monogame (Facerea 1,27-28). În acest sens, relatarea creării primului cuplu uman (2,21-24) propune căsătoria monogamă ca singura care corespunde pe deplin voii lui Dumnezeu. În această idee, descendenții patriarhului Seth sunt prezentați ca fiind întemeietori ai unei familii monogame (Facerea 7,7), iar poligamia apare prin descendenții lui Cain. Despre Lameh se spune că avea două femei (Facerea 4,19). Cel puțin așa era la începutul umanității prezentate de textul sacru. Chiar și în epoca patriarhală, Avraam n-avea la început decât o femeie, Sarra, dar, pentru că aceasta era sterilă, Avraam a luat-o și pe sluga aceleia, Agar, însă cu consimțământul Sarrei (Facerea 16,1-2). Este adevărat că Avraam a mai luat în căsătorie și pe chetura (Facerea 25,1), dar numai după moartea Sarrei (Facerea 23,1-2). Când în cartea Facerea, cap. 25,6 se vorbește la plural despre concubinele lui Avraam, se referă la cele două amintite deja anterior. Și despre Nahor citim că a avut copii de la Milca și de la concubina sa, Reuma (Facerea 22,20-24). La fel, Elifaz, fiul lui Isav, mai avea o concubină pe lângă soția sa (Facerea 36,11-12).

Cu toate că femeia era subordonată bărbatului, așa cum reiese chiar din Decalog, în care poruncile sunt adresate bărbatului prin folosirea exclusivă a sufixului pronominal la masculin (*bineka*, sluga ta etc.; Ieșirea 20,10), în cadrul familiei, care constituia nucleul social de bază al societății, rolul femeii creștea substanțial când devenea mamă, mai cu seamă mama unui fiu (Facerea 16,4; 29,32; 30,23) întrucât fiul era continuatorul familiei. Soțul se atașa de ea, iar copiii îi datorau multă prețuire (Ieșirea 20,12; 21,17; Leviticul 19,3; 20,9; Deuteronomul 21,18-21; 27,16; Pilde 19,26; 20,20; 23,22; 30,17; Înțelepciunea lui Iisus Sirah 3,1-16).

Poziția de subordonare a femeii față de bărbat apare și din practica poligamică a căsătoriei, generalizată în anumite momente ale societății israelite (Deuteronomul 21,15). În ce privește bigamia, aceasta era recunoscută ca un fapt legal în cartea Deuteronomul (21,15-17). Este adevărat că marea majoritate a căsătoriilor erau monogame, însă așa cum am arătat deja, nici cele bigame nu erau rare (Facerea 22,20-24; 29,15-30; 30,1-9; 36,2-3; Deuteronomul 21,15; I Samuel 1,2; II Cronici 24,3), iar cei cu poziții sociale înalte și cu stare materială deosebită își permiteau un harem apreciabil (II Samuel 3,2-5; 5,13; II Cronici 11,21; 13,21; 24,3; I Regi

economică a familiei sale: ea păștea turmele de oi (Facerea 29,6-9), aducea apă de la izvor (Facerea 24,11-16; I Samuel 9,11) sau strângea spice în urma secerătorilor (Rut 2,2). Femeia israelită se integra activ în viața social-economică a familiei soțului, luând parte la grelele munci ale câmpului ori pregătind hrana pentru membrii familiei. De asemenea, torcea lâna și o țesea pentru necesitățile casei, iar surplusul îl valorifica, îmbunătățind astfel starea materială a familiei (Pilde 31,24; Tobit 2,11-14).

Chiar dacă avea o poziție de subordonare față de soțul său, societatea israelită a cunoscut și femei foarte energice, care s-au impus atenției publice prin implicarea lor în problemele sociale ale vremii. Astfel, judecătoarea și proorocița Debora i-a salvat pe compatrioții săi de sub jugul apăsător al regelui Iabin al Canaanului (Judecători 4,4-5), iar Batșeba a reușit să-l pună pe tron pe fiul său, Solomon (I Regi 1), cu toate că nu era el cel mai îndreptățit să-l ocupe. Izabela, care avea destulă autoritate în Israel (I Regi 21), și Atalia, ce a ocupat pentru câțiva ani tronul regal în Iuda (IV Regi 11), au dovedit că și femeile israelite puteau avea uneori aceleași calități politice ca și bărbații. Demne însă de toată admirația, atât pentru contemporani, cât și pentru posteritate au fost eroinele naționale iaela (Judecători 4,17-22; 5,24-27), Iudit și Estera, ca unele ce au salvat poporul în momente deosebit de critice.

Cât privește viața religioasă la evrei, femeia era, mai ales aici, într-o netă inferioritate față de bărbat, în sensul că nu putea fi slujitoare la templu și nici depunde măcar votul de nazireat, decât cu consimțământul tatălui, în cazul în care era necăsătorită, sau al soțului, după încheierea căsătoriei. Votul său trebuia neapărat să fie validat de tată sau de soț, care puteau să-l anuleze (Numerii 30,4-9). În schimb, unele femei puteau fi profetese și se bucurau de multă considerație, fiind consultate chiar de miniștrii regelui (II Regi 22,14), altele, cum au fost Mariam, sora lui Moise (Ieșirea 15,20; Numerii 12,1-2; Miheia 6,4), Debora (Judecători 4,4), erau inspirate de Duhul lui Dumnezeu.

Menirea esențială a femeii israelite și nu numai a ei era aceea de a deveni mamă și de a avea copii cât mai mulți. A avea copii era pentru o femeie cea mai mare fericire (Facerea 24,60; 30,1), iar sterilitatea era considerată o pedeapsă divină (Facerea 29,31). Vocația femeii era aceea de a naște, a avea sau a crește copii, chiar pe cei străini, când nu putea să-i aibă pe ai săi. De aceea, dragostea maternă a devenit proverbială în vechiul Israel și a fost luată drept model al iubirii lui Dumnezeu față de poporul Său (Isaia 49,15). Pentru a-i asigura pe israeliți de providența continuă a lui Dumnezeu, profetul Isaia Îl compară cu o mamă (42,14; 45,10;

49,15; 66,13). Lipsa de respect a fiului față de mamă era considerată o mare crimă și pedeapsită ca atare (Ieșirea 21,15-17; Leviticul 18,7; Amos 1,13). Deși tatăl cu copii numeroși era în mare cinste la israeliți, acesta dorea totuși să aibă mai mulți fii decât fiice, întrucât primii asigurau continuitatea numelui și a familiei (I Samuel 4,20; II Samuel 18,18; Rut 4,13).

Poziția socială a femeii la vechii evrei

În acord cu învățătura biblică a creării omului de către Dumnezeu, *bărbat și femeie*, după chipul și asemănarea Sa (Facerea 1,26-27), poziția socială a femeii în societatea israelită antică era aceea de completare a bărbatului, *ca să nu fie singur și fără ajutor*. Cuvintele *nu este bine să fie omul singur, să-i facem ajutor potrivit pentru el* (Facerea 2,18) n-au fost întotdeauna interpretate de evrei ca o subordonare necondiționată a femeii, ci mai curând ca o completare a bărbatului care nu-și poate împlini singur rostul în lume. Astfel, femeia are rostul de a restabili un echilibru, așa cum subliniază și Sfântul Pavel: *Nici femeia fără bărbat, nici bărbatul fără femeie, în Domnul. Căci precum femeia este din bărbat, așa și bărbatul este prin femeie și toate sunt de la Dumnezeu* (I Corinteni 11,11-12). Unii spun chiar că femeia n-a fost creată din capul bărbatului, ca să nu-l depășească, nici din picioarele sale, ca să nu fie subordonat ei, ci din coasta sa, dintr-o parte, ca să fie egală, ca să fie lângă inima sa, ca să-i fie dragă. Scopul primar însă al creării bărbatului și femeii nu este numai ajutorarea reciprocă, ci mai ales procrearea. Nu întâmplător, când relatează despre crearea omului, trece de la singular la plural: *Să facem om după chipul și asemănarea Noastră... și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său... a făcut bărbat și femeie* (Facerea 1,26-27), căci Dumnezeu Cel Unul în ființă și întreit în Persoane a creat umanitatea după chipul Său. După săvârșirea păcatului, omul a căzut din rosturile sale. Dacă fiecare etapă a creației este calificată de Dumnezeu ca fiind bună sau chiar foarte bună, după săvârșirea păcatului neascultării, această bunătate este tulburată, este străbătută de violență, de răutate și, mai ales, amenințată de refuzul inimii omului pentru Dumnezeu și aproapele său.

După cum am văzut, deși poligamia era practică de multe persoane, mai ales cele cu stare materială deosebită, totuși monogamia a fost dintotdeauna dorită de Dumnezeu pentru umanitate (Matei 19,4-5). Poligamia apare ca o stare anormală și o nedreptate pentru o soție, care putea fi repudiată foarte ușor de bărbat, ca una care făcea parte din bunurile sale (Ieșirea 20,17). Femeia trebuia să fie mereu supusă. Înainte de a fi căsătorită, era supusă tatălui său, care o putea chiar vinde, sau fratelui mai

mare, în cazul în care murea tatăl, iar după căsătorie, era subordonată soțului, care-i putea da oricând carte de despărțire (Deuteronomul 24,1). Divorțul, ca și căsătoria, era un domeniu în care drepturile femeii erau cu totul subordonate drepturilor bărbatului. Era suficient ca bărbatul să facă o declarație împotriva ei în maniera: *Ea nu mai este femeia mea, iar eu nu mai sunt bărbatul ei* (Osea 2,4) și să-i întocmească carte de despărțire. Aceasta nu avea alt rost decât să-i dea dreptul de a-și reface căminul (Deuteronomul 24,27). Deoarece familia la evrei era prin excelență patriarhală, bărbatului revenindu-i datoria de a purta de grijă de femeia și copiii săi, evident că numai el putea să aibă inițiativa divorțului. Pentru un bărbat, a divorța de soția sa era egal cu a renunța la o parte din proprietate, întrucât, așa cum am arătat, a lua femeie însemna de fapt a deveni proprietar (Deuteronomul 21,13; 24,1). Din momentul căsătoriei, femeia era numărată printre bunurile capului de familie (Ieșirea 20,17), deoarece prin achitarea aceluia *mohar*, femeia era cumpărată ca orice bun.

Deși de o extremă importanță pentru societatea israelită, căsătoria apare ca oricare altă chestiune civilă, întrucât nu era însoțită de nici un act religios. Este adevărat că la baza căsătoriei era un contract, un legământ, *berit*, iar profetul Maleahi o numește chiar pe logodnică *femeia legământului tău* (2,14) și tot așa, în cartea Pilde, căsătoria este numită *legământul lui Dumnezeu* (2,17), dar legământul în cauză nu este unul religios, ci numai civil. În cadrul acestui contract se făcea o declarație în maniera: *De acum tu ești fratele ei și ea este sora ta* (Tobit 7,11). Ruperea acestui legământ prin divorț nu mai putea fi refăcut, deoarece dacă o femeie repudiată se recăsătorea, iar bărbatul său murea și devenea iarăși liberă, printr-un legământ se putea recăsători, însă nu cu primul soț (Deuteronomul 24,3-4; Ieremia 3,1). În cazul profetului Osea, nu este vorba de o încălcare a Legii, deoarece femeia sa nu se recăsătorise, ci se prostituase.

În cazul decesului soțului, femeia nu devenea imediat văduvă, întrucât dispozițiile Legii leviratului îi mai ofereau o șansă de refacere a familiei, dar numai în anumite condiții. Astfel, femeia rămasă singură se putea căsători numai cu fratele celui decedat, dacă nu i se născuse nici un copil de parte bărbătească (Deuteronomul 25,5). Primul copil rezultat din căsătoria văduvei cu fratele fostului său bărbat purta numele aceluia și se bucura de dreptul de întâi-născut (Facerea 38), adică primea partea sa de moștenire (Rut 4). Scopul acestui tip de căsătorie, care nu era străin nici asirienilor și nici hitiților, era acela de a asigura descendența familială, a nu înstrăina averea de familie, precum și preocuparea de a menține văduva în sânul familiei celui răposat. Se pare că acest tip de căsătorie n-a fost